

EVALD FLISAR

Spomini na sedanjost, 3

Če so prazniki in obletnice postaje življenja, ob katerih bi bilo dobro premisliti, ali še zmeraj potujemo v pravo smer, so hkrati priložnost za soočenje s potjo, ki smo jo že opravili. To še posebej velja za obletnico mature, še najbolj za tisto, ki se dogaja petintrideset let po dogodku. Ta bi morala biti obredna počastitev časa, ki je minil, in zaobljuba času, ki nam ostaja, čeprav ne vemo, komu ga ostaja več, komu manj.

Ali se je kdo med nami zavedal obrednosti našega shoda? Se je kdo zavedal priložnosti, da ga izkoristimo za kaj več kot za dobro večerjo in ljubosumno preverjanje, kdo se je bolj postaral, kdo je več dosegel? Mogoče. Toda vprašanja ni izrekel nihče, saj bi zvenelo programsko in bi srečanju odvzelo še tisto malo spontanosti, ki smo jo z dobro voljo (in mogoče z malo napora) prinesli s seboj.

Pred večerjo v Moravskih toplicah smo se dobili na običajnem mestu: pred zgradbo v Murski Soboti, ki je zdaj osnovna šola, nekoč pa je bila gimnazija. Čeprav so vrata bila zaklenjena, se je kot po naročilu v bližini znašel možakar, ki je imel ključe in nam je dovolil krajši obisk notranjosti. Hodniki so se mi zdeli prostornejši, kot sem jih pomnil, učilnica, v kateri smo presedeli štiri leta, pa se je nenavadno skrčila, čeprav se je nekaterim drugim zdela večja, kot je bila.

Posedli smo za klopi, vsak na »svoje« mesto, in si skušali zamisliti, da se bo začela ura zgodovine. Z nami je bil naš razrednik, ki nas je ta predmet učil. Občutek je bil nostalgичen in srhljiv: izginuli čas je lebdel med nami in v naših pogledih kot blodnja, kot moraste sanje v odmoru med uro kemije in matematike. Kot da so se fantje in dekleta posprehodili do konca hodnika in se vrnili v učilnico kot gospe in gospodje, fiksirani ne le v poklicih ampak tudi v usodah, ki se, bistveno nespremenljive, lahko samo še iztečejo.

In zdaj bom krivičen do svojih učiteljev

Vsi smo čutili, da smo proizvodi štirih let, ki smo jih presedeli za tistimi klopmi. In v tiste klopi smo prišli kot napol dodelani proizvodi osmih let, ki smo jih pregulili na osnovnošolskih klopeh. Šola dela človeka mnogo bolj kot obleka. In tisti kratki trenutki v učilnici so mi dali ravno dovolj priložnosti, da se vprašam, kaj je naredila iz mene.

Priznavam, da so me učitelji naučili brati in pisati, do skromne mere celo računati. Posredovali so mi zgodovinske, geografske, literarne in znanstvene informacije. Vcepili so mi disciplino in delovne navade. Usposobili so me za

življenje v svetu, ki zahteva prilagajanje in napore. Storili so, kar je od njih zahteval njihov poklic, nekateri zgledno, drugi klavrno, vsak po svojih sposobnostih. Prepričani so bili, da bom tisto, kar so me naučili, izkoristil za najkrajšo pot do vrednih ciljev: da bom pohitel na univerzo po diplomo in se prej ali slej dokopal do ugleda, imetja in pomembnega položaja. Ali ni to cilj večine dijakov? Ali ni to cilj večine njihovih staršev? Je s tem kaj narobe?

Gotovo ne. Živeti moramo v svetu, kakršen je. Kljub temu pa se v tisti učilnici nisem mogel znebiti občutka, da so moji učitelji nekaj spregledali. Nekaj pomembnega, mogoče usodnega. Ne spominjam se, da bi kateri od njih kdaj stopil pred tablo in rekel, da je to, kar se v šoli učimo, samo del resnice. Da je to samo zbirka podatkov, informacij in umskih vaj, tisto pa, kar je življenje v resnici, bomo morali sproti odkrivati sami. Ne spominjam se, da bi kateri kdaj poudaril, da bistvo učenja ni posnemanje ampak odkrivanje, ali da se inteligentnost in konformizem izključujeta, ali da ambicije spremljata razočaranje in nemir. Ali da pravi namen izobrazbe ni usposabljanje za mehanično opravljanje družbeno predpisanih vlog, ampak priprava tal za duhovno rast.

So pa vsi učitelji v meni uspešno gojili strah. To je močno čustvo, spomin nanj nikoli povsem ne zbledi. In včasih to ni le spomin, ampak dejanski, isti strah, tako uspešno so mi ga privzgojili učitelji. Tega niso počeli zlonamerno, ampak v prepričanju, da ravnajo pravilno. Morda se sploh niso zavedali, kaj počenjajo. Strah je bil pač motor, ki naj bi šolarja poganjal v predpisano smer. Strah pred tem, da bi zaostajal za drugimi. Da si ne bi zaslužil odobravanja. Da bi ostal brez prihodnosti, ali brez naklonjenosti ljudi, ki so na poti v prihodnost lastniki cestninskih postaj. Moja šolska leta so bila polna strahu, da bom rekel ali storil kaj, kar bo namesto soglasja izzvalo ugovore. Ali da bom s svojim vedenjem ljudi razočaral in me bodo odklanjali, se mi za hrbtom rogali. Ali ni delček tega bremena še zmeraj na mojih ramenih? Me ne vleče k tlom, ko ga tovorim, skupaj z drugimi vrečami privzgojenih neumnosti, skozi življenje?

Prav tako se ne morem spomniti, da bi kateri od učiteljev kdaj stopil pred tablo in rekel, da je življenje, ki me čaka, zelo zapleteno in mogoče brez nagrad, po katerih bi moral po njihovem hrepeneti. In da je svet, za katerega se urim in usposabljam, svet konfliktov in neumnosti in laži in sebičnosti. Učitelji so bili od prvega do zadnjega prepričani, da je prilagoditev obstoječi resničnosti največja odlika in da so blodnje po lastnih, nepreizkušenih poteh znamenje svojevoljnosti. Niti eden me ni posvaril, da svet ni samo zunaj mene, ampak tudi v moji notranjosti, in da je življenje v zunanjem svetu brez posluha za notranjega brez vrednosti.

Vsi brez izjeme so poudarjali, da sem svoboden. Pozabili pa so omeniti, da pojem svobode ni omejen na skupek družbenih pravic. Svoboda, na katero me niso opozorili, je bila svoboda duha, nezavezanost iluzornim vzgibom in ciljem, sposobnost, da se odločam po lastni presoji, namesto da se odzivam na zunanje vzgibe in na prišepetavanja svoje nečimrnosti. Svojih želja po toploti in varnosti. Vse, kar sem storil po njihovem, so pohvalili; vse, kar sem storil po svoje, so

pograjali. Če sem izpolnil pričakovanja, sem bil priden; če jih nisem, sem bil poreden. Pohvala in graja nista bili povezani s tistim, kar se je dogajalo v mojih mislih in čustvih, ampak s tistim, kar sem storil na zunaj, kar so videli in lahko ocenili v skladu s svojimi pričakovanji. Nič čudnega, da sem kmalu začel verjeti, da to, kar je v meni, sploh ni pomembno, in da moram svoje napore posvečati samo tistemu, kar lahko vidijo in ocenijo drugi.

In tako je vse tisto, kar sem bil in počel v notranjosti svoje biti, prenehalo biti merilo moje vrednosti. Moj gospodar je postalo mnenje drugih. Odtlej nisem mogel storiti ničesar brez misli na učinek in posledice. V meni se je kot črna podgana razraslo zmeraj prisotno vprašanje: »Kaj bodo rekli, jim bo ugajalo?« In ta podgana je rasla, dokler ni zapolnila vsega prostora v moji notranjosti. Dolgo je na enem koncu moje mladosti bil nespontani, skonstruirani svet potez, ki je bil skoraj v celoti zavezan mnenju drugih. Na drugem koncu pa je bil moj tajni svet, ki ga nisem upal nikomur pokazati. Tako sem preživel dvoje otroštev: eno zase in eno za druge.

Šola ni razvijala izvirnosti, ampak je spodbujala in nagrajevala posnemanje. Kolikor uspešneje sem posnemal svoje učitelje, toliko boljše so bile moje ocene. Na gimnaziji in kasneje na univerzi je ta sistem bil sicer manj neposreden in psihološko subtilnejši, vendar je kljub temu dosledneje nagrajeval imitacijo kot izvirnost. Kdor je hotel naprej po čim krajši poti, se je prilagodil. Učitelji, profesorji, predavatelji so si družbo predstavljali kot vprežni voz, ki ga je treba vleči naprej po že izbrani in preverjeni poti, namen izobraževanja pa je bil po njihovem mnenju ta, da mlade usposobijo za trenutek, ko se bodo morali vpreči namesto starih. Temu primerna je bila vzgoja: bič, nagrade za ubogljivost, strah pred kaznijo, disciplina.

Disciplina je pomenila, da sem moral početi stvari, ki jih nisem povsem razumel. In ker jih nisem razumel, se zanje nisem mogel niti odločiti niti jih z argumenti zavrtni. Prisiljen sem bil sprejeti zagotovila učiteljev, da je vse, kar z menoj počnejo, namenjeno optimalnemu poteku moje prihodnosti. O tem nikoli ni bilo odprte razprave, pri kateri bi smel sodelovati kot neodvisno misleč in čuteč osebek. V vsaki sporni ali potencialno sporni situaciji mi je bila odmerjena vloga nekoga, ki ga učitelji šele oblikujejo. Ne da bi se tega zavedal, sem se vse bolj navzema navad avtomatičnega prilagajanja ljudem na položajih moči in nekritičnega sprejemanja ustaljenih resnic. Vzporedno s tem je krnela moja sposobnost za samostojno presojanje in odločanje. Hkrati pa se je manjšala moja sposobnost, da razumem, kaj se dogaja. Kaj sem. Kaj postajam.

Napaka, ki sem jo moral kasneje na vse mogoče načine popravljati (in sem jo v dobršni meri uspel popraviti, čeprav ne brez naporov in zvitosti), je bila silno preprosta in se dogaja še zmeraj prav ta trenutek po šolah po vsej Sloveniji in po večini drugih predelov sveta. Šola mi je dala obilje podatkov, mrtvih dejstev, ki sem si jih zapomnil s ponavljanjem in o kateri veljavnosti ni bilo (ni smelo biti) nobenega dvoma. Šola me je učila s kopičenjem dejstev in z napotki, ki naj bi mi pomagali obračati nakopičena dejstva v praktične rezultate.

Večina učiteljev bi morda rekla, da česa drugega ne bi smel niti zahtevati niti pričakovati. Proces učenja sestoji iz akumulacije podatkov in njihove praktične aplikacije. Ta proces je sezidal mesta, ustvaril industrijo, čudeže tehnologije. Omogočil nam je pristanek na mesecu, pomagal nam je premagati vrsto nalezljivih bolezni, ustvaril je skoraj vse, kar večina ljudi imenuje napredek.

Toda če nas je takšen sistem predavanja znanja naučil graditi boljše in udobnejše hiše, zakaj nas ni naučil, kako bi v teh hišah bili bolj srečni in zadovoljni? Če nas je naučil, da je zgodovina zaporedje konfliktov in vojn, zakaj nas ni naučil, kako bi se vojnam in konfliktom izognili? Če nas je naučil izdelovati boljše obleke, pridelovati boljšo hrano in dosegati višjo raven življenja, zakaj nas ni naučil, kako bi vse to zagotovili tudi milijonom ljudi, ki živijo na robu lakote ali od nje umirajo? Zakaj nas ni naučil, da je svet samo eden, da je človeštvo le eno, da zmeraj, ko zvonj tebi, zvonj tudi meni?

Zakaj me šola ni naučila, kako lahko postanem boljši, kot sem, manj nevaren sebi in drugim, manj obseden z iluzornimi cilji? Zakaj sem moral po šoli sam odkrivati čarobno privlačnost fizike, matematike, tehnike, filozofije, umetnosti, skoraj vsega? Zakaj sem šele po šoli odkril, da ti »učni predmeti« niso nobene samostojne kategorije, ampak vidiki ene same, nedeljive stvarnosti? Šola me je naučila, kako se kaj naredi, pozabila pa mi je povedati, zakaj se kaj naredi. S podatki gotovo ni nič narobe, saj je znanje vrednejše od nevednosti. Narobe se mi zdi to, da me je šola naučila, da so podatki dovolj in da v življenju ne potrebujem nikakršnega višjega razumevanja. Šola me je usmerila navzven, v materialni svet, ne da bi me hkrati usmerila tudi navznoter, tja, kjer je moj »jaz« bil to, kar je bil.

Ali je duh nepomemben? Moja šola ga je povsem zanemarila. Takšna vprašanja je prepustila Cerкви. Cerkev je baje tista, ki se ukvarja z duhovnimi vprašanji. (In Cerkev, nič boljša od šole, bi to potrdila.) Zdi se mi, da je šola s tem zagrešila svojo najmanj odpustljivo napako. S tem, da me je poslala iskat duhovne vrednote v Cerkev (kjer so že dolgo navzoče kot ponaredek), mi je dala vedeti, da jih ne morem najti v sebi. Zato je večji del mojega duha ostal v ledini, dokler ga mnogo kasneje nisem začel sam orati in negovati.

Moja šola je bila, kaj bi se delal vljudnega, slaba šola.

Vsak ima svoj brlog

Kljub dobri hrani in še boljšemu vinu se pogovor vsaj na začetku ni dvignil nad izmenjavo informacij o odsotnih sošolcih in mnenj o aktualnih dogodkih doma in po svetu. Ni bilo mučno, posebej prijetno pa tudi ne. Iz nedoumljivih razlogov smo si ostali oddaljeni, fiksirani v odnosih izpred vseh tistih let, ki so se nabrala med maturo in našim srečanjem. Prav zato vzbujajo takšne obletnice protislovne občutke: željo po klepetu in zbližanju, a hkrati upanje, da vse skupaj ne bo predolgo trajalo; ugotovitev, da smo se in da se hkrati nismo preveč spremenili; vljudnost, ki je primernejša za pogovore z bežnimi znanci.

Tako ali drugače, vsak od nas je na svoj način začutil kruto brezbriznost minevanja in potlačeno razočaranje nad potekom življenja, ki nobenemu, prav nobenemu ni prineslo tistega, kar si je ob maturi želel ali pričakoval. Vsak je na svoj način začutil potrebo, da se vrne v preteklost in naredi inventuro.

Pod vplivom vina smo se nazadnje sprostili in v nas se je vtihotapila želja, da bi se v pogovorih izognili spornim, pomembnim vprašanjem. Ker je v nas žarela vinska toplota in ker smo čutili drug do drugega vsak na svoj način rahlo pokroviteljsko vzvišenost (nič manj kot v gimnazijskih letih), smo se predali iluziji varnosti. In v toplem, ohrabrujočem razpoloženju smo vljudnost razširili tudi na odnos do resničnosti, do sveta. Tudi svet je nenadoma prežemala vinska toplota in zazdelo se nam je, da ga ne smemo grajati: da sicer ni popoln, vendar je bil do nas še vedno bolj milostljiv kot do večine ljudi.

Zdrsnili smo v duhovno stanje zatišja, se zavlekli v brlog. In tam, ob toplem ognju spominov, smo nehali prisluškovati zvokom življenjske burje, pozvanjanju negotovosti in nemira. Tudi jaz. Spreletelo me je, da vsi poznamo to stanje zatišja, enostranskega premirja z življenjem in svetom. Mnogi med nami drugega stanja sploh ne poznajo, mnogi hočejo zmeraj biti na varnem, in v svojem brlogu se pogosto slepijo, da so meje njihovega brloga meje sveta. V ozko začrtanem risu opravljajo priučene gibe življenja, dokler ne umrejo. Takim ljudem se vprašanja o smislu življenja, o dobrem, o zlu, o resnici, o Bogu, o človeški prihodnosti zdijo nesmiselna, nepotrebna, in priznati je treba, da znotraj njihovega brloga res nič ne pomenijo. Čeprav jih (kot vse nas) ravno ta vprašanja najusodnejše zadevajo, ne čutijo njihove ostrine. Ne čutijo bolečine, tako popolna je njihova duhovna anestezija.

Vsi hrepenimo po takšnem zavetju, celo tisti med nami, ki se radi potikajo po duhovnih divjinah, po neizmerjenih krajih, kjer ni stopinj, ki bi kazale pot. Tudi tistim med nami, ki so vajeni burje in v njenih vrtincih živijo, se dostikrat stoži po miru in varnem zavetju, kjer je vse predvidljivo, kjer ni vprašanj, kjer so samo odgovori in kjer si lahko odpočijemo v veri, da je z nami in z vesoljem vse v redu. Takšna premirja so brez dvoma potrebna. Življenje zahteva, da nekatere predpostavke o svetu in svoji vlogi v njem sprejmemo kot veljavne, četudi samo začasno. Na ravni vsakdanjosti stvari ne morejo ostati vprašljive štiriindvajset ur dnevno, saj sicer ne bi imeli podlage za kakršno koli dejavnost. Problem se pojavi, če takšen duhovni brlog postane naše stalno prebivališče. Če naše postavke o naravi sveta postanejo tla, na katerih stojimo. Če postanejo meje naše vidljivosti.

Prebivalce duhovnih brlogov družijo prepričanje, da so stvari takšne, kot so, ker drugačne ne morejo biti, sicer pa ni nujno, da so si kakor koli sorodni. Nekdo se umakne v varnost prepričanja, da je mogoče odgovoriti na ključna vprašanja v okviru te ali one ideologije. Ideologija mu postane brlog, ki ga ne zna zapustiti, ki si ga ne upa niti prezračiti. Nekdo drug se zateče v okrilje te ali one religije in si zna vse razložiti z voljo Boga ali bogov. Nekdo tretji se zazida med stene racionalizma in se ne da za ves svet prepričati, da je razum le eden od načinov dojemanja in urejanja resničnosti. Tak človek zavrne vse druge alternative kot mistiko. Seveda v brlogih ne živijo le neizobraženi ali neinteligentni ljudje, ampak tudi (če ne predvsem) strokovnjaki, znanstveniki, zdravniki, politiki, celo pisatelji, filozofi.

Slepota neizobraženih je njihova avtomatična vera, da izobraženi, »pametni«
ljudje vedo in razumejo, kaj in zakaj je svet. Ta vrsta slepote pa je kljub vsemu manj nevarna kot slepota zdravnika, ki trmasto vztraja v rigidnih mejah ortodoksne medicinske znanosti. Ali slepota znanstvenika, ki je prepričan, da lahko razumemo materialni svet, ne da bi hkrati skušali razumeti sebe. Ali slepota psihologa, ki je zavrnil moralno etično dimenzijo in meni, da je edini namen življenja pomnožitev užitkov in zmanjšanje trpljenja. Ali slepota učitelja, ki je prepričan, da je glavni in morda edini namen šolstva posredovanje najvišjega možnega števila informacij najvišjemu možnemu številu ljudi v najkrajšem času in z najmanjšim naporom.

Tudi mi, ki smo v kletni restavraciji hotela Ajda v Moravskih toplicah praznovali obletnico mature, smo zdrsnili v premirje z resničnostjo in v pripravljenosti, da pustimo temelje splošno priznanih resnic pri miru, in v takem stanju dobrodušja smo se naposled razšli, prijateljsko, kot se za stare sošolce spodobi. Porazgubila se je celo prejšnja nuja, da bi stvari premleli in jih na novo ovrednotili. Pri meni se je porazgubil tudi občutek, da mi šola ni dala dovolj. Ne morem trditi, da sem premalo izobražen. Navsezadnje ne morem trditi, da me šola ni usposobila za preživljanje v svetu, kakršen je. Kaj bi sploh še lahko zahteval od svojih učiteljev in profesorjev? V tem je seveda bistvo problema. V tem je bistvo mentalitete brloga: v pripravljenosti, da se sprijazniš s tistim, kar je doseženo ali kar je dosegljivo po že prehojenih poteh. Da nehaš hrepeneti po uresničenju svojega potenciala.

Globalna soba

Ko je spanec sredi nemirne noči izgubil oblast nad menoj in sem ugotovil, da mi skozi okno naravnost v oči sveti polna luna, je vame planil občutek, da smo nasledli nedoumljivi goljufiji. Gledal sem temne lise na sijoči ploskvi, toda v misli so se mi vsiljevale podobe, ki sem jih videl na televizijskem ekranu, na filmskem platnu, v knjigah, v revijah. Gola, skalovita površina meseca skozi oko snemalne kamere na pristajajoči zračni ladji. V belo oblečen vesoljski pajac

z lopatico v roki, poskakujoč kot napihnjena žoga. Prvi človek na mesecu. Mesec kot mrtva skala, objekt geološke analize. »Majhen korak za človeka, velik korak za človeštvo.« (Velik korak za tehnologijo, majhen korak za vnaprej pripravljene floskule.) Mesec brez skrivnosti, razložen s formulami, merami in podatki. Mesec brez čara, brez zanimivosti, brez moči.

Ko sem ga gledal, me je obšlo, da si v spomin skoraj ne morem več priklicati meseca, kakršen je bil, preden je nanj stopil Neil Armstrong. Obšlo me je, da je treba pretihotapiti ta spomin mimo »znanstvenih« podob. Toda v siju polne lune je spomin nenadoma oživel, se prebil skozi

steno »racionalne« resničnosti in me preplavil. Mesecu se je vrnila magična moč. Kot otroka me je nekoč dvignil iz postelje, me potegnil k oknu, me primoral, da okno odprem in splezam skozenj na prosto, nesel me je okoli hiše in po stopnicah do vhoda, dvignil mi je roke in z njimi propotal po vratih, in ko je mama odklenila vrata, sploh ni mogla verjeti, da nisem v postelji. Tudi jaz sem bil začuden in prestrašen, vendar brez volje – kot da sem podvržen nevidni sili, ki je močnejša od mene.

»Mesec ga nosi,« je rekla mama očetu, in s tem je bila stvar pojasnjena. Dejstvo, da ima mesec moč, ki me lahko sredi spanca dvigne iz postelje in me nosi okrog, se mi ni zdelo niti vprašljivo niti »neznanstveno«. Ko sem kot otrok ob zimskih večerih smučal čez polja pod hišo, sem zmeraj čutil moč, ki je sijala iz velike oble nad hribom. Med mano in mesecem ni bilo nobene umetne pregraje: verjel sem v njegovo moč in bal sem se je. Hkrati se ji zaupal in se ji prepuščal. Mesec, naravo in svet sem doživljal magično.

Kdaj se je pretrgala nit moje povezanosti z naravo, z njenimi ritmi in silami? Prepričan sem, da se je to zgodilo v šoli. Mesec me je nehal nositi, ko so postali posredniki med menoj in naravnimi silami geologi, astronomi in fiziki. Čeprav sem bil ob časih polne lune še zmeraj napet, nemiren in neobvladljiv, in se celo še zdaj pogosto počutim, kot da se spreminjam v volkodlaka, tega nisem več pripisoval moči meseca, ampak nekim poldoumetim biološkim, psihološkim in drugačnim ciklom. A čeprav nam je tehnološka kultura vsilila filter, skozi katerega se nam svet prikazuje kot prostor, v katerem je mogoče le tisto, kar nam filter lahko posreduje, je prav ta filter v zadnjih dveh desetletjih odkril »presenetljivo« dejstvo, da lunina gravitacijska moč ne povzroča le plime, ampak vpliva na doslej »nerazumljiv« način tudi na dogajanja v človekovi duši in njegovem telesu. Predznanstveni človek je to vedel. Vedel je, da so ritmi narave usklajeni z ritmi lune, planetov in zvezd. Zdelo se mu je normalno in koristno, da se naravnim ritmom prilagodi tudi sam. Vedel je, da so lunine faze povezane z menstrualnimi cikli, s plodnostjo, z najugodnejšimi trenutki za setev in žetev.

Tako je, vsaj nekaj časa, živel tudi gerlinski Valdek, moj prvi »jaz«. Zaznaval je svojo vključenost v ritmičnost naravnih utripov. Potem pa se je med njega in mesec, med njega in svet počasi vrnilo umetno okolje tehnološke kulture, ki je mesec preselila na televizijski ekran, v geološki laboratorij, na strani revij in znanstvenih časopisov, proč od njegove izkušnje. Med njim in naravo se je pojavila stena, ki je še zmeraj tam. Ta stena mi preprečuje, da bi naravo doživljal spontano in neposredno in mi odseva nazaj le projekcijo mojega »razumevanja« naravnih procesov. To je zdaj moja resničnost. In to je moj »jaz«?

Naslednji dan sem se zapeljal v Gerlince, svojo rojstno vas, in se odpravil na sprehod po gozdu svojih otroških let. Mučil me je čuden nemir. Kar naprej me je spreletaval občutek, da moram svoj nostalgični obisk vključiti v okvir drugih obveznosti, ga čimprej zaključiti in prečrtati s seznama stvari, ki jih moram opraviti. Dolgo je trajalo, preden sem se zavedel, da sem prinesel s seboj narobe čas, tehnološko inštitucijski ritem življenja. Šele v gozdu, kjer se mi je ves čas vsiljevala primerjava ure in koledarja z ritmom narave, se mi je razodelo, kako zelo me je »raznaravilo« življenje v umetnem okolju. Sprevidel sem, da že dolga leta prebivam v kletki, v kateri sem se navadil na zaporedje gibov, ki so nevrotični, trzajoči, mehanični.

Se jih lahko odvadim? Predolgo jih že opravljam. Postali so del moje duševnosti, način mojega, našega odzivanja na okolje. Živimo, stanujemo, delamo v prostorih, v katerih prej ali slej podležemo učinkom čutne deprivacije: v kvadratnih

sobah in uradih s kvadratnimi okni in geometričnimi hodniki ter z umetno svetlobo. Povsod enake stene, nadstropje podobno nadstropju, stalna temperatura, dvigala, da nam ni treba uporabljati mišic, vse enako, uniformirano. Okolje, ki je skoraj nevidno, saj v njegovo geometrično monotonost ne prodre skoraj ničesar naravnega. Ničesar, kar bi od nas terjalo še nepreizkušen odziv.

Med vožnjo nazaj v Ljubljano sem čutil, da sem pohabljenec. Izgubil sem noge, kajti kolesa avtomobila opravljajo mojo hojo. Šipe avtomobila, ki me ločujejo od vetra in vonjev narave, spreminjajo vse, kar hiti mimo, v neke vrste televizijski program. Vožnja je seveda udobna, toda ali ni cena, ki jo plačujem za to udobje, previsoka? Ločen sem od pokrajine, skozi katero se peljem, ni stika med mano in zemljo, ni korenin. Celo med gibanjem sedim, celo med gibanjem sem zaprt v kletko drugotnega, ustvarjenega okolja. Gibljem se po kletki materialnega sveta človekove domišljije.

Ta svet se ni pojavil čez noč. Malo po malem je rasel skozi stoletja. Rastel je z našim udomačevanjem okolja, živali, zemlje, različnih vrst energije. Največji skok se je zgodil, ko smo si udomačili električno energijo. Z njo smo svetlobo in toploto zaprli med štiri stene, in

potem smo lahko pod streho preselili vse, kar smo prej morali početi na prostem. Preselili smo se za stene, za šipe, iz naravnega sveta v sezidani svet, in v manj kot sto letih se je naš odnos do zemlje, do sezon, do usihanja in rasti povsem spremenil. Zdaj živimo v velikanski globalni sobi. Kamor koli se ozremo, povsod vidimo stvore človekove domišljije. To okolje se ne obnavlja z naravnimi ritmi, ampak raste in se spreminja s človekovimi načrti. Rekonstruiramo ga po volji, a le redko z namenom, da bi se ga osvobodili. Vsaka rast tega okolja nas še bolj zazida, še bolj loči od ritma narave.

Ljudje smo, ki živimo skoraj v celoti znotraj kroga naših koncepcij, znotraj sveta, ki smo si ga izmislili. Kadar hočemo kaj izvedeti, se zatečemo k tistim, ki posedujejo »znanje«, k znanstvenikom, ekonomistom, psihologom. Povedo nam, kaj je mesec, kaj je voda, kaj smo mi. Povedo nam, zakaj je voda mokra, zakaj je mavrica svetlobni pojav. Ker je definiranje resničnosti v rokah tistih, ki jo *konstruirajo*, so njihove razlage meje našega sveta. In bodo kmalu meje naših izkušenj, ki jim ne bomo več znali zaupati. Dokler nam jih ne potrdijo strokovnjaki, jih bomo zavračali kot psihične blodnje. Ne bomo ločeni samo od neposrednega doživljanja sveta, ampak tudi od procesov, ki oblikujejo naše izkušnje. Tudi sami bomo nehali biti resnični.